

KULTURSÖNDAG

"Orden är ett slags reparation: är ingenting trasigt, behövs de inte." Så skrev Horace Engdahl i boken "Meteorer" som kom ut 1999, en samling aforismer och reflexioner. I dag publicerar DN tjugo nya, sträva betraktelser över en ordrik samtid, om komikens brutalitet och om andlig torka.

Reaktionära betraktelser

1

PÅMINNER INTE bloggandet allra mest om den där sortens samtal som tonårsflickor dagligen har i telefon – tonårspojkar kanske också, men mera typiskt flickor – där de med skoningslös detaljrikedom rabblar upp för varandra vad de varit med om under de senaste timmarna, utan att egentligen lyssna på varandra? Detta utbyte av trivialiteter upprättar ett symbiotiskt tillstånd, vilket är vad det hela går ut på – inte att tala till väninnan som ett autonomt subjekt, inte att låta Jag och Du mötas i det mänskliga samtalet. Det bloggaren eftersträvar är på liknande sätt en symbios med sin publik. Publiken skall vara som ens kompisar i tonåren. Med hjälp bloggandets hämningslösa språkström återvänder man till flockstadiet.

Hur förhåller sig detta skrivande till den klassiska essästiken? Montaigne säger ju: "Jag talar till pappret på samma sätt som jag talar till första bästa jag möter." Denna avspända förtroeligheten i hans stil var, som Charles Rosen påpekat, en radikal nyhet i seriöst författande om filosofi, etik, historia och politik. Montaigne mässade inte, han pratade med sin läsare. Det kan i första ögonblicket förefalla som om han vore historiens förste bloggare, om än i Gutenbergska förhållanden. Ändå känner man instinktivt att det inte förhåller sig så.

Men vari består skillnaden? Det slags tonåringar jag beskriver klumpar ihop sig i babblet för att undvika att se sig själva utifrån. Ungdomarna håller sig helst för sig själva, därför att de, så snart de kommer in i rummet där de vuxna sitter, blir medvetna om sina löjliga drag. Montaigne däremot inbjuder sina läsare att vara med när han ser sig själv i skriftens spegel. Han sätter sig på spel genom att mäta sin personliga erfarenhet med seklernas visdom, företrädd av de klassiska författare han ymnigt citerar. Skillnaden mellan den humanistiska logosfären och den nutida bloggofären är alltså lätt att sätta på formel. Hos essäisten handlar det om att få syn på sig själv. Hos bloggaren handlar det om att inte få syn på sig själv. Bloggen är skrivandets återfall i adolescensen.

2

HENRI BERGSON SÅG SKRATTET som ett uttryck för det sociala anpassningstrycket. Skrattet är samhällets första varning till en människa: Tillbaka i ledet! Om varningen inte hjälper, kommer stenarna. Den som skrattar åt sig själv godkän-

ner anpassningskravet och underkänner sin individuella avvikelser. Fanatiker och genier känns igen på att de inte förstår det roliga.

Behandlingen av avvikaren kan anta två olika former, humor och komik. I humorn är det svårt att riktigt hålla isär förövare och offer. De skrattande identifierar sig i viss utsträckning med den utskrattade, och den utskrattade gör i viss mån gemensam sak med de skrattande. Det är, med en gynnsam tolkning, ett frikännande från jaget. Offret triumferar över sin egendomlighet genom att skratta åt sig själv och omfamnas av den allmänna meningen.

Komiken däremot är brutal. Där måste var och en välja sida. Det sker ingen identifikation med offret, som obarmhärtigt förlöjligas. Att utsättas för komikens skatt är att stenas med vibrerande luft.

Ibland står det och väger mellan humor och komik, och saken kan ta mer än en vändning. Om komiken segrar, verkar humorn plötsligt falsk och mjåkig och avförs från scenen. Om däremot humorn tar överhand, verkar komiken brutal och tystas ner. Allt beror på hur långt utstöningen tillåts gå.

Humorn är förstas den verkningsfullare graden av förtryck.

3

FERNANDO PESSOA SKRIVER: "Statens och stadens angelägenheter angår oss inte. Det spelar ingen som helst roll för oss att ministrar och guvernörer missköter politiken. Allt sådant finns där ute som en gytta en regnig dag. Vi har ingenting med det att göra, och det har heller ingenting med oss att göra." (Övers. Margareta Marin)

Det är en röst från en svunnen epok då det ännu stod en medborgare fritt att dra sig undan och leva ett enskilt liv, oberört av politiken. 1900-talets samhällsutveckling skulle omintetgöra denna möjlighet. Regeringarna tillvann sig makten att ingripa på alla områden av människolivet, visserligen med de bästa avsikter. Ingen egendom var längre fredad för statens långsamma, diskreta konfiskation, ingen rätt garanterad när den råkade i konflikt med de av politikerna uppställda målen för medborgarnas existens. De flesta slag av kulturverksamhet hamnade i beroende hos anslagsgivande myndigheter. Själva den materiella överlevnaden blev för allt fler människor abhängig av penningrörelser som dirigerades genom

politiska beslut. Låt oss säga att någon under många år har gjort förberedelser för att lämna yrkeslivet vid en viss ålder och sedan leva hyggligt som privatman. Regeringen kan med ett penndrag, en så kallad regeländring, omöjliggöra en sådan avsikt, samtidigt som den kan ge andra människor möjligheten att till exempel hålla bil i ett område där näringsstrukturen har kollapsat och ingen längre arbetar. Det senare förhållandet används ofta till att rättfärdiga det förtra, men vi skall inte låta den omständigheten förvirra oss. Vad som är "rättvisa" förblir en ekvation med alltför många obekanta för att vara lösbar.

Följden är under alla omständigheter att den gytta Pessoa talar om inte längre låter sig ignoreras. Den pressar sig in genom fönsterspringorna och droppar på golvet. Den portugisiska poetens värld ter sig lika avlägsen som istidsjägarens grotta.

4

EN DRÖM. Jag står utanför en tv-butik med stora, fina apparater, uppställda mot en vägg. Men där inne finns inte en människa. Där befinner sig ett stort antal sälar och möjligen en och annan valross. De ålskar att titta på programmen. Men denna dag är alla apparater avstängda. Djuren är oroliga. De gnyr och förstår inte vad som hänt. De ser sina spegelbilder i teveskärmar. Jag funderar ett ögonblick på att gå in och hjälpa dem genom att sätta på apparaterna, men anser det för farligt. När scenen tonar bort säger en röst att det handlar om "människan som historiskt subjekt".

5

TEORIER SKAPAS för att förhindra att någon skall komma till en annan, farligare slutsats.

6

ANDLIG TORKA, det enda ärliga. (Ekelöf: "Att krympa till någonting stort.")

7

ATT TROLLBINDA är sjaskigt.

8

SJÄLVHAT: vilket högmod hos detta andra jag, som hatar. Vilken framtidstro!

9

STIL ÄR DET SOM FOLK retar sig på utan att bestämt kunna säga varför.

10

HUR VET MAN att man anser något? Att man under omständigheternas tryck och för att passa in i de mänskliga samtalen gör vissa påståenden, är en sak. Jag minns Willy Kyrklunds förklaring till att han under ett långt författarliv aldrig hade skrivit någon tidningsartikel, nämligen att han när han kom till slutet av sin argumentation alltid fann att han lika gärna kunde tycka tvärtom. För min egen del hyser jag i många frågor olika uppfattning på morgonen och på kvällen. När jag är utvilad är jag inte så sentimental, och mänskligheten får räkna med en hårdare bedömning. Bestämda påståenden retar mig dessutom till motsägelser oavsett från vilket håll de framförs.

Vad anser jag då egentligen? Oftast ingenting. Att anse är en social rit jag underkastar mig för att inte bli betraktad som ett fån. För all del, jag har väl ett litet antal solida övertygelser på områden som jag har studerat under ett halvt liv, men det är sällan de efterfrågas i offentligheten eller ens i det privata umgänget. Jag förmodar att det är likadant för de flesta. Men om människor bara yttrade sig när de hade en välgrundad uppfattning, skulle det mänskliga samtalet avstanna. Kulturdebatten skulle torka ut, den politiska diskussionen i stort sett upphöra. Det lösa tyckandet är i vårt samhälle näst intill en medborgerlig plikt, och i trevligt sällskap det minsta arktigheten kräver. Den som vägrar att yttra sig om sådant han inte begriper får finna sig att bli betraktad som asocial eller i varje fall som ofattbart högdragen.

11

MAN KAN INTE FÖRST onödiggöra mannen och sedan be honom komma till förhandling om "hur vi skall ha det med kärleken". Kruxet är att ingen modern

REDAKTÖR: LARS LINDER
TEL 08-738 21 96, E-POST ESSA@DN.SE

FOTO: MATS ANDERSSON

Horace Engdahl

är författare och ledamot av Svenska Akademien, där han fram till förra året var ständigt sekreterare. Hans senaste bok är "Året efter drömmen. Essäer och artiklar" (Bonniers 2009).

Föddes 1948 i Karlskrona, är gift med Ebba Witt-Brattström sedan 1989. Disputerade 1987 i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet. Har bland annat skrivit för tidskriften Kris och verkat som litteratur- och danskritiker i Dagens Nyheter. Sedan 2004 adjungerad professor i nordisk litteratur vid Århus universitet.

kvinnor vill erkänna att det skulle vara nödvändigt för henne att ha en man. Får hon frågan, letar hon fram statistik som bevisar att en kvinna har det bättre och är psykiskt friskare om hon lever ensam. Socialstaten spelar med i komedin och erbjuder henne moderskap utan fäder. Följden är att kärleken från kvinnans sida måste presenteras som en excentricitet, något hon ägnar sig åt mot bättre vetande, om man inte som heterosexuellitetens fiender rent av beskriver tvekönad parbildning som en följd av indoktrinering. "Ja, visst är det dumt, men jag är tokig i karlm!" är det längsta en upplyst kvinna vågar gå i bejakelse av sitt beslut att leva med en man. Det är en ny konvens som har avlöst den gamla, den som ålade kvinnan att endast hysa sexuella begär på grund av en önskan om stadgade förhållanden. Nå, det var ju åtminstone ett rationellt skäl! Riktigt vad hennes motiv i dag skulle vara är det emellertid ingen som kan förstå, eftersom mannen inte får vara nödvändig.

12

HUR UNDVIKER MAN tramsighet i skrivandet? Genom att föreställa dig att publiken är likgiltig för det man kommer att säga, rent av lite frostigt fientlig. Stendhals regel: att inte luta huvudet mot läsarens axel. Om det sedan skulle visa sig att publiken inte alls var så kall och oförstående som man trodde: vilken trevlig överraskning! Men då har man i alla fall hindrat läsarna att lägga sig i formuleringarna.

13

GENOM ATT LJUGA erkänner människan att hon är ansvarig för sina handlingar.

14

PÅ FREUDS TID var psykoanalyserna korta: två-tre månader. Därefter betraktades patienten vanligen som botad. I dag anses en behandling på fyra år snarast kort. Analyser på sju-åtta år är ingen ovanlighet – och om någon bot är icke tal! Betyder det att den västerländska individen blivit 20-30 gånger mera komplicerad sedan första världskriget? Hur skall saken annars förklaras? Jag ställde denna fråga till en framstående finländsk psykoanalytiker. Han hade inget svar.

15

VI SÄTTER ALLTFÖR stort pris på förmågan att skapa nyheter, särskilt på språkets område. Jag har aldrig haft någon önskan att vara verbalt påhittig. Madame de Staël hade rätt när hon skrev att uppfinnandet av nya ord är ett säkert symptom på idétorra.

16

EN IDEALIST är en människa som vet att hon inte kan sälja sina tjänster.

17

EFTERVÄRLDEN är en snål arbetsgivare.

18

HÖVLIGHETEN är ett gott närmevärde för den gudomliga nåden.

19

MAN MÅSTE HOPPAS att livet efter detta inte innebär att man tvingas lyssna på ånglarnas samtal om de etiska problem som är förknippade med sponsring.

20

(PÅ LIVETS MIDDAGSHÖJD) Han visar tänderna för att dölja sin svaghet. Han roar sig för att dölja att han inte tycker att någonting är roligt längre. Han går upp ur sängen för att dölja att han inte sovit. Han spelar piano för att dölja att han är olämplig på sin post. Han skriver allvarliga artiklar för att dölja att han inte har något budskap. Han umgås för att dölja sitt bristande människointresse. Han besvarar brev för att dölja sin irritation över att ha fått dem. Han läser böcker för att dölja hur bestört han är över författarnas ordrikedom. Han visar oupphörligen nya prov på duglighet för att dölja att han är olämplig på sin post. Han håller sig i form för att dölja att han är slut i varenda fiber.

Egentligen behöver han bara en blå himmel och en anteckningsbok.

HORACE ENGDALH
essa@dn.se

Religionsvetenskapliga sällskapet
i samverkan med ABF

HUMANISMENS IDÉHISTORIA

föreläsning av professor
Sven-Eric Liedman

Onsdagen den 17 mars kl. 18.00
i ABF-huset, Sveavägen 41

ICKE-RELIGIÖS BEGRAVNING

En begravning
med värme och omtanke,
utförd i samråd med
familj och närstående

**BORGERLIGA
BEGRAVNINGSBYRÅN
PAX**

08-654 15 00
info@borgerlig.se

FRÅN GENERATION TILL GENERATION

Handgjorda vapenringar
med gravyr i guld eller
ädelsten.

J JOVENIA JUVELER
S. EGGER
Biblioteksgatan 10
Tel 08-611 25 66, 611 25 88
www.joveniajuveler.se

Foto: Mats Högberg

Spännande vårnyheter!

**GUNILLA
PONTÉN**

Mäster Samuelsgatan 10
Tel. 08-611 10 22
Vard 11-18 • Lörd 11-16
www.ponten.com

HANS BLIX:

Kan vi hoppas på nedrustning eller går vi mot ökad spänning i världen?

Hans Blix, tidigare bl. a. utrikesminister och chef för IAEA (FN:s atomenergiorgan), senast ordförande i den internationella kommissionen om massförstörelsevapen.

Mötesledare: Carl Tham.

• Tisdag 16 mars kl. 18.00, ABF-huset, Sveavägen 41. Entré 50 kr.

Torsdag 18 mars kl. 18. FRI ENTRÉ kl. 16-20

Människan och ljuset

– om att leva och verka i dagsljuset nu och då i Norden. Föreläsning i samarbete med Studieförbundet och Naturskyddsföreningen. Kvällen avslutas med en kvällsvandring med naturguide på Södra Djurgården. Föreläsningen bokas i kalendariet på www.historiska.se

Kl. 16 och 17 musei-
visningar "Hur ljuset
styrde vardagsliv och
världsbild".

**HISTORISKA
MUSEET**
Narvavägen 13-17. www.historiska.se

SKAP:S STIPENDIEFOND TILL EVERT TAUBES MINNE

har till syfte att utdela ett stipendium årligen, i första hand till upphovsmän men också till organisationer eller enskilda som verkar i Evert Taubes anda. Skriv till SKAP och tala om varför just du eller din organisation skulle vara lämplig mottagare av årets stipendium på 40 000 kronor.

**BREVET BEHÖVER VI
SENAST DEN 31 MARS.**

SKAP
Box 27 327, 102 54 Stockholm
info@skap.se tel: 08-783 88 39

SKAP är Sveriges intresseförening för yrkesverksamma kompositörer, textförfattare, bearbetare och arrangörer.